

Çalışan Çocuklara İlişkin Hukuksal Çerçeve

A. ÇALIŞAN ÇOCUKLARA İLİŞKİN ULUSAL MEVZUATIN DURUMU

Çalışan çocuklara ilişkin ulusal mevzuatın yönlendirici nitelikteki en yüksek temel hukuk kuralı, Anayasa m. 50/I-II'de yer alan:

"Kimse yaşına ... uymayan işlerde çalıştırılmaz.

Küçükler ... çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar."

biçimindeki düzenlemedir. Sözkonusu hüküm, görüldüğü üzere, öncelikle belirli bir asgari çalışma yaşının belirlenmesini içermekte ve sonra da, çocukları çalışma koşulları bakımından güvence altına alan koruyucu bir düzenleme oluşturma görevini Devlete yüklenmektedir. Belirtilen niteliğiyle Anayasa m. 50/I-II'deki düzenleme, bir "program hükmü"dür.

I. Çocuklara İlişkin Çalışma Yasakları

1. Belli Yaştan Küçük İşçi Çalışma Yasağı

Türk iş mevzuatı, belli yaştan küçük işçi çalıştırma yasağının içeriğini, sektörel yapılara göre değişik biçimde belirlemiştir. Bu bakımdan, asgari çalışma yaşı, çocuğun çalıştırılacağı işe göre değişir. Bunun nedeni, ilkin, değişik alanlardaki işlerin farklı ağırlıkta olması, yani işin niteliğindeki değişkenlik ve sonra da, uygulanacak işyasalarının sayısının birden çok oluşudur. Bu yüzden, asgari çalışma yaşı bakımından sektörel yapı içinde tam bir birliğe rastlanmaz.

a. Sanayi İşlerinde

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1937 yılında kabul etmiş olduğu "Sanayi İşyerlerine Alınacak Çocukların Asgari Yaş Sınırını Belirleyen 59 Sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşmesi", Türkiye Cumhuriyeti tarafından 26.11.1992 günlü ve 3849 sayılı Yasa'yla (RG.12.12.1992, No.21433) onaylanmış ve 8.1.1993 günlü ve 93/3967 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'yla (RG. 25.2.1993, No. 21507) da, uygulamaya konulmuştur. Anılan

*Prof.Dr.
Tankut
Centel
İstanbul
Üniversitesi
Hukuk
Fakültesi
İş Hukuku
Enstitüsü
Müdürü*

Anayasa m. 50/I-II'de yer alan:

*"Kimse yaşına ... uymayan
işlerde çalıştırılmaz.
Küçükler ... çalışma şartları
bakımından özel olarak
korunurlar."*

sözleşmeye göre sanayi işlerinde asgari çalışma yaşı, 15 yaşıdır. Gerçekten, 59 sayılı Sözleşme m.2/bent 1 uyarınca:

"Onbeş yaşın altındaki çocuklar kamu ve özel sektör sanayi işletmelerinde ya da bunların alt birimlerinde istihdam edilemez veya çalıştırılmazlar."

Diğer yandan, sanayi işlerinde uygulanacak olan temel iş yasası, 1475 sayılı İş Kanunu'dur. Söz konusu yasa, İş K.m. 67'de 2869 sayılı Yasa m.15'le 1983 yılında yapılan değişiklikten sonra, asgari çalışma yaşını kural olarak 15 yaş ve istisnaen "hafif işler" için de 13 yaş olarak belirlemiştir. Nitekim, İş K.m. 67/I-II'de yer alan düzenlemeye göre:

"15 yaşından aşağı çocukların çalıştırılmaları yasaktır.

Ancak, çocukların sağlık ve gelişmelerine, okul veya mesleki eğitim ve mesleğe yöneltme programlarına devamlarına yahut öğrenimden faydalanma kabiliyetlerine zarar vermeyecek nitelikteki hafif işlerde 13 yaşını doldurmuş çocukların çalıştırılmaları mümkündür."

b. Ticaret İşlerinde

Ticaret işlerinde de esas olarak 1475 sayılı İş Kanunu ve buna bağlı olarak İş K.m. 67'deki 15 yaş uygulaması söz konusu olmakla birlikte, esnaf ve küçük sanatkar yanında üç kişinin çalıştığı işyerlerinde anılan hükmün uygulanması söz konusu değildir. Bunlar için, 12 yaş, yani Umumi Hıfzıssıhha Kanunu m. 173/I'deki:

"Oniki yaşından aşağı bütün çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü san'at müesseseleri ile maden işlerinde amele ve çirak olarak istihdamı memnudur."

hükmü uygulanacaktır.

c. Maden İşlerinde

Umumi HK. m. 173/I'le 12 yaşından küçük çocukların "maden işleri'nde uygulanacak asgari çalışma yaşına ilişkin düzenleme, esas itibariyle İş K.m. 67'nin 2869 sayılı Yasa'yla değiştirilip asgari çalışma yaşını düzenler biçime getirilmesinden sonra, önceki yasa hükmü olması itibariyle, sanayi ve maden işlerinde asgari çalışma yaşını düzenleyici etkisini yitirmiştir.

d. Deniz İşlerinde

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1936 yılında kabul etmiş olduğu "Deniz İşlerinde Çalıştırılacak Çocukların Asgari Yaş Haddinin Tesbiti Hakkında 58 Sayılı Sözleşme (1936 dahili)", Türkiye Cumhuriyeti tarafından 25.5.1959 günlü ve 7293 sayılı Yasa'yla (RG. 2.6.1959, No. 10220) onaylanmıştır. Anılan sözleşme, deniz işlerinde asgari çalışma yaşını, 15 yaş olarak belirlemiştir. Nitekim, sözkonusu sözleşme m. 2/bent 1 uyarınca:

"... gemilerdeki işlerde 15 yaşından aşağı çocuklar çalıştırılmaz"

Öte yandan, "trimci" ve "ateşçi" adı altında gemilerde işe alınacaklar için Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından 1921 yılında kabul edilmiş bulunan "Trimci ve Ateşçi Sıfatıyla Gemilerde İşe Alınacakların Asgari Yaş Haddinin Tesbitine Dair 15 Sayılı Sözleşme", Türkiye Cumhuriyeti'nce 25.5.1959 günlü ve 7292 sayılı Yasa'yla (RG. 2.6.1959, No. 10220) onaylanmıştır. Anılan sözleşmenin ikinci maddesine göre:

"18 yaşından aşağı kimseler, trimci veya ateşçi sıfatıyla, gemilerde çalıştırılmaz."

e. Eğlence İşlerinde

Eğlence işleri, neşeli ve hoşça zaman geçirmeye yönelik bulunan işler olup; bu gibi işlerde çocuklar, özellikle ahlak bakımından korunmaya muhtaçtır. Nitekim, eğlence işlerinde çocukların, kural olarak çalıştırılmaması uygun olur. Bu amaçla, ilkin Umumi HK. m. 176:

"Mahalli belediyelerince bar, kabare, dans salonları, kahve, gazino ve hamamlarda onsekiz yaşından aşağı çocukların istihdamı men olunur."

hükmünü getirmiş ve daha sonra kabul edilen Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu m. 12/I-II de:

"Kız ve kadınların gazino, bar, kafeşantan ve bunlara benzer içki kullanılan yerlerle banyo, hamam ve plajlarda çalışabilmeleri o yerin en büyük mülkiye amirinin iznine bağlıdır. Yirmibir yaşından küçük yaştaki kadın ve erkekler hiçbir suretle bu yerlerde çalıştırılmazlar."

biçimindeki düzenlemelere yer vermiştir. Her iki hükümde belirtilen yerlerden içki kullanılan kahveler dışındaki yerlerde, sonraki yasa olması nedeniyle, Polis VSK. m. 12'deki düzenlemenin yürürlükte olduğunu kabul etmek gerekir.

2. Ağır ve Tehlikeli İşlerde Çalıştırma Yasağı

İş K.m. 78/1 uyarınca:

"16 yaşını doldurmamış çocuklar ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmaz."

Aynı esası tekrarlayan Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü m. 2/II de:

"16 yaşını doldurmamış çocukların ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılması yasaktır."

hükmünü içerir. Söz konusu yasak, mutlak nitelikteki bir yasaktır. Çünkü, anılan yasak, herhangi bir istisna hükmünü içermez.

Belirtilen yasağın geçerli olması için; önce, çalıştırılmak istenen kişinin, 16 yaşını doldurmamış bulunması ve sonra da, yaptırılacak işin, ağır ve tehlikeli bir iş olması gerekir. Hangi işlerin ağır ve tehlikeli olduğu ise, söz konusu tüzüğe ekli cetvelde gösterilmiştir. Bununla birlikte, belirtilen cetvelde gösterilmemiş bir iş de, aynı özelliği taşıyorsa; o da, 16 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılmayacağı ağır ve tehlikeli iş sayılmalıdır.

3. Yeraltındaki İşlerde Çalıştırma Yasağı

a. 3729 Sayılı Yasa Açısından

Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından 1965 yılında kabul edilen "Yeraltı Madenlerinde İşe Alınmada Yaş Hakkında 123 Sayılı Sözleşme", Türkiye Cumhuriyeti'nce 8.5.1991 günlü ve 3729 sayılı Yasa'yla (RG. 21.5.1991, No. 20877) onaylanmış ve 19.8.1991 günlü ve 91/2163 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'yla (RG. 2.10.1991, No. 21009) da yürürlüğe konulmuştur. 12 sayılı Sözleşme, "yeraltında insanları istihdam etmek suretiyle, yeraltından cevher çıkaran kamu ya da özel sektör olmak üzere herhangi bir işletme"de (m. 1/bent 1) veya "taş ocaklarında yeraltında" (m. 1/bent 2), asgari çalışma yaşının, 16 yaştan aşağı olamayacağını belirtmiştir (m. 2/bent 1 ve 3). Söz konusu sözleşme, asgari çalışma yaşı olarak 16 yaş kuralı üzerinde durmuş ve herhangi bir ayırık durumu öngörmemiştir.

b. 3229 Sayılı Yasa Açısından

Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından 1935 yılında kabul edilen "Her Nevi Maden Ocaklarında Yeraltı İşlerinde Kadınların Çalıştırılmaması Hakkında 45 Numaralı Mukavele", Türkiye Cumhuriyeti tarafından 9.6.1937 günlü ve 3229 sayılı Yasa'yla (RG. 23.6.1937, No. 3638) onaylanmıştır. Söz konusu sözleşmenin ikinci maddesi:

"Kadın cinsinden hiçbir şahıs, yaşı ne olursa olsun maden ocaklarında yeraltı işlerinde çalıştırılmaz."

biçimindeki hükmüyle, erkek olmayan çocuklar bakımından mutlak nitelikte bir yasak koymuştur. Öte yanda, anılan sözleşme, asgari çalışma yaşına ilişkin birtakım ayırık durumları içermekle birlikte; bunlar, ulusal mevzuata ayrıca geçirilmemiştir.

c. İş Kanunu Açısından

İş K. m. 68:

"Maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yeraltında veya sualtında çalışılacak işlerde 18 yaşını doldurmamış erkek ve her yaşta kadınların çalıştırılmaları yasaktır."

biçimindeki hükmüyle, 123 sayılı Sözleşme'nin öngördüğü düzeyin üstünde olan bir korumayı öngörmüştür. Ayrıca, söz konusu hüküm, yer ve su altında yapılmakla birlikte maden işi sayılmayan faaliyetleri de kapsamaktadır.

d. 151 Sayılı Yasa Açısından

151 sayılı Ereğli Havzai Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun'un ikinci maddesi:

"Maden ocakları dahilinde onsekiz yaşından gün alanların istihdamı memnurdur."

biçimindeki hükmüyle, yeraltı maden işleri için çocuk çalıştırma yasağını getirmiştir. Ancak, söz konusu hüküm, gerek 151 sayılı Yasa'nın salt Ereğli ve Zonguldak kömür bölgesini yer itibariyle uygulama alanı içinde bulundurması ve gerekse yeraltı maden

işlerine ilişkin herhangi bir istisnanın İş K. m. 5'de yer almaması nedeniyle, İş K. m. 68'le birleşmiş ve uygulama açısından günümüzde pratik önemini yitirmiş durumdadır.

II. Çocuk İşçilerin Çalışma Koşulları

1. Çocuk İşçilerin İş Sürelerinin Sınırlandırılması

a. Fıllı İş Süresi

Umumi HK. m. 173/II:

"Oniki yaş ile onaltı yaş arasında bulunan kız ve erkek çocuklar günde azami sekiz saatten fazla çalıştırılmaz."

hükümünü taşıırken; İş K.m. 67/II:

"Okula gidenlerin iş saatleri, okul saatlerine engel olmayacak şekilde düzenlenir ve ders saatleri 7,5 saatlik çalışma süresinin içinde sayılır."

anlatımına yer vermiştir. Bunun gibi Haftalık İş Günlerine Bölünemeyen Çalışma Süreleri Tüzüğü m. 5/b de,

"15 yaşını doldurmamış çocuklar, günde 7,5 saatten çok çalıştırılmaz."

hükümüyle, karayollarında, demiryollarında ve deniz ve göl ve akarsularda hareket durumundaki taşıtlarda yapılan ve Deniz İş Kanunu'na bağlı olmayan taşıma işlerinde olduğu gibi iş süresinin bir haftanın iş günlerine bölünmesi yoluyla yürütülmesine nitelikleri bakımından olanak bulunmayan işlerde çalışacak 15 yaşından küçük çocukların iş sürelerini sınırlamıştır. Ayrıca, Fazla Çalışma Tüzüğü m. 4/a; fazla çalışma yaptırılmayacak kişiler içine:

"15 yaşından aşağı kız ve erkek çocukları"

katarak, 15 yaşından küçük çocukların iş sürelerini sınırlama yoluna gitmiştir.

b. Farazi İş Süresi

İş K. m. 67/III'deki

".. ders saatleri 7,5 saatlik çalışma süresinin içinde sayılır."

anlatımı karşısında, ders saatlerinin farazi iş süresi kavramı içinde yer aldığı görülmektedir. İş K. m. 67'de 2869 sayılı Yasa'yla yapılan değişiklikten sonra artık, ders saatlerinin ilkokulda geçirilecek öğrenim saatleriyle sınırlı kalmayacağı söylenmelidir. Buna karşılık, okula devam eden çocuk işçilerin okul ile işyeri arasındaki yolda geçirecekleri süre, farazi iş süresi kavramının dışında kalacaktır. Çünkü, İş K. m. 67/III, sadece ders saatlerini iş süresinden saymıştır.

c. Fazla çalışma

Umumi HK. m. 173/II, 16 yaşından küçük çocukların günde sekiz saatten fazla çalıştırılmayacağını öngörerek, bunlara fazla çalışma yaptırılmayacağını belirtmek istemiştir. Diğer yandan, Fazla Çalışma Tüzüğü m. 4/a da, fazla çalışma yaptırma yasağını 15 yaşından küçük çocuklar için öngörmüştür. Bunun gibi, Haftalık İş Günlerine Bölünemeyen Çalışma Süreleri Tüzüğü'nün kapsamına giren işlerde, 15 yaşını doldurmamış çocuklar günde 7.5 saatten çok çalıştırılmayacakları (m. 5/b) için, bunlar için de fazla çalışma yaptırma olanağı hukuken sözkonusu değildir.

2. Çocuk İşçilerin Dinlenmelerinin Sağlanması

a. Gece Dinlenmesi

Gece döneminde çalışma, özellikle çalışan çocuklar için, son derece olumsuz sonuçlar yaratır. Çünkü, bunların uykuya olan gereksinimleri, yetişkinlere oranla daha çoktur. Nitekim, çocukların fizyolojik büyümeleri, bunların gece döneminde dinlendirilerek tekrar güç kazanmalarına bağlı bulunur.

Gece döneminde çalıştırma yasağı, sanayi işlerinde çalışan ve İş Kanunu'na tabi olan işçiler bakımında, her yaştaki çocuk işçi için sözkonusudur. Nitekim, İş K.m. 69/I'de:

"Sanayiye ait işlerde 18 yaşını doldurmamış erkek çocuklarla her yaştaki kadınların gece çalıştırılmaları esas itibariyle yasaktır."

denilerek, "18 yaşını doldurmamış" çocuklardan sözedilmiştir. Buna karşılık, sanayi işlerinin dışındaki bir işte çalışan ve İş Kanunu'na tabi olmayan çocuk işçilerden ise, sadece 16

yaşından küçük olanlar belirtilen yasak kapsamındadır.
Gerçekten, umumi HK. m. 174;

"Oniki yaş ile onaltı yaş arasında bulunan çocukların saat yirmiden sonra gece çalışmaları memnudur."

hükmüyle, "oniki yaş ile onaltı yaş arasında bulunan çocukları belirtip, gece döneminde çalıştırma yasağını salt 16 yaşından küçükler için öngörmüştür.

Sonra, Hazırlama, Tamamlama, Temizleme İşleri Tüzüğü'nün 10 maddesi de,

"Bir işyerinde yapılmakta olan asıl işin yürütüm koşullarına ve sürelerine göre, hazırlama, tamamlama, temizleme işlerinin görüleceği saatlerin, İş Kanunu'nun 65 inci maddesinde tanımlanan gece dönemine rastlaması halinde de, bu işler, bu Tüzükte yazılı koşullar içinde yaptırılabilir. Ancak, çocukların .. bu şekilde çalıştırılmaları, anılan Kanunun 67 ve 69 uncu maddeleri hükümlerine tabidir."

biçimindeki hükmüyle, çocuk işçilere yaptırılacak sürekli fazla çalışmanın gece dönemine rastlatılmaması zorunluluğunu belirtmiştir.

b. Yıllık Dinlenme

Çocuk işçilere 18 günden az ücretli yıllık izin verme yasağı, İş K. m. 69/III'de yer alır. Nitekim, anılan hükme göre,

".. 18 veya daha küçük yaştaki işçilere verilecek yıllık ücretli izin 18 günden az olamaz."

Söz konusu yasak, İş Kanunu'na tabi olan çocuk işçiler için geçerli olan bir hükümdür. Esasen, 6 aydan 1 yıla kadar hizmeti olan gemi adamları dışında, Deniz İş K. ile Basın İş K.'na tabi çocuk işçiler için, böyle bir hükme gerek duyulmaz. Çünkü, bunlar için, (1 ay; 4 veya 6 hafta olmak üzere) 18 günün üstünde bir ücretli yıllık izin süresi tanınır (Deniz İş K. m. 40/II; Basın İş K. m. 21/I).

3. Çocuk İşçilerin Ücret Yönünden Korunması

Çocuk işçilere ücretleri bir meslek veya sanatla uğraşmalarına ya da aile dışında yaşamalarına izin verilmiş olmak koşuluyla, bizzat kendilerine ödenmek durumundadır.

İşçilere ödenecek asgari ücret konusunda İş K. m. 33'ün herhangi bir yaş ayrımını içermemesine karşılık, Asgari Ücret Yönetmeliği m. 5/I'deki:

"Asgari ücret, işçelerin 16 yaşını doldurmuş olup olmadıklarına göre ayrı ayrı saptanır."

hükmüyle, asgari ücret yönünden 16 yaşından küçük işçiler ile büyükler arasında ayrıma gitmektedir. Böyle bir hükmün temel amacı, 16 yaşından küçük çocuk işçilerin istihdam şanslarının ortadan kalkmasının önüne geçmektir. Anılan hüküm saklı kalmak koşuluyla,

".. asgari ücretin saptanmasında yaş .. farkı gözetilmez."
(Asgari Ücret Yönetmeliği m. 2).

4. Çocuk İşçilerin Öğrenim Olanaklarının Gözetilmesi

a. Temel Öğrenim Yükümlülüklerinde İlköğrenim Kurumlarına Devam Etmeyenleri Çalıştırma Yasağı

İlköğretim ve Eğitim Kanunu m. 59/I,

"İlköğretim çağında olup da mecburi ilköğretim kurumlarına devam etmeyenler, hiçbir resmi ve özel işyerinde veya her ne surette olursa çalışmayı gerektiren başka yerlerde ücretli veya ücretsiz çalıştırılmazlar."

biçimindeki hükmüyle, temel öğrenim yükümlüsü olup ilköğrenim kurumlarına devam etmeyen çocukların çalıştırılmasını yasaklamıştır. Buna karşılık,

"İlköğrenim kurumlarına devam ettiklerini belgeleyenler ... çocukların çalıştırılmasını düzenleyen kanun hükümleri uygulanmak şartıyla ancak ders zamanları dışında bu gibi yerlerde çalıştırılabilirler" (aynı yasa m. 59/II).

b. İş Süresinin Ders Saatlerini Engellemeyecek Biçimde Düzenlenmesi

İş K. m. 67/III,

"Okula gidenlerin iş saatleri, okul saatlerine engel olmayacak şekilde düzenlenir.."

biçimindeki hükmüyle, çocuk işçilerin eğitim olanaklarının gözlemlenmesini öngörmüştür. Bu anlamda, İş K. m. 67/III'deki bu düzenleme, iş süresinin işveren tarafından serbestçe düzenlenmesine getirilmiş bir sınırlama niteliğindedir.

B. ÇALIŞAN ÇOCUKLARI İLGİLENDİREN HUKUKİ ÖNLEMLERE İLİŞKİN ÖNERİLER

Ülkemizdeki çalışan çocukların durumu, genel olarak değerlendirilecek olduğunda; bunun, çok sevindirici olduğu söylenemez. Gerçekten, ülkedeki aile başkanlarının gelirlerinin az ve ailedeki çocuk sayısının ise çok olmasında kaynaklanan yoksulluk, çocuklara öğrenim gördürülmeyip bunların çok düşük ücretlerle çalışma yaşamına atılmaları sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca, çocuklara gereken öğrenim olanaklarının devletçe yeterince sağlanamaması, erken yaşta çalışmaya başlamayı beraberinde getirmektedir. Nitekim, ilköğretimde derslik ve okul sayısındaki yetersizlik, öğretmen dağılımındaki dengesizlik ve de öğretmen açığı ile araç ve eksiklikleri gibi etkenler, öğrenim olanaklarında yetersizliğe yolaçmaktadır. Sonra, zorunlu temel öğrenim süresinin diğer ülkelere oranla kısa oluşu, çocuğu erken yaşta çalışmaya itmektedir. Nihayet, uygulamada yeterli ve etkin bir devlet denetim sisteminin kurulamamış olması, çocukları koruyucu hükümlere uyulmama sonucunu yaratmaktadır.

I. Öğrenime İlişkin Öneriler

1. Zorunlu Temel Öğrenim Süresinin Yükseltilmesi

Zorunlu temel öğrenimin uygulamada gerçekleştirilmesi, çocukların korunması bakımında, bir ön-koşul niteliğini taşır. Çünkü, temel öğrenim görme yükümü uygulanmadığı takdirde, en mükemmel hukuki düzenlemelere rağmen belirli bir yaşın altındaki çocukların çalıştırılmalarını önlemek imkansız gibidir. Nitekim, sözkonusu yükümün gereğince uygulanması, zorunlu öğrenim çağındaki çocukların çalıştırılmasını engellemekte ve ders saatleri dışında çeşitli alanlarda çalışan çocukların denetimini sağlamaktadır.

Türkiye'deki zorunlu temel öğrenim süresi, diğer ülkelere oranla düşüktür. Nitekim, bu endişeyle zaman zaman, zorunlu temel öğrenim süresinin beş yıldan sekiz yıla çıkarılması yolunda uygulamalara gidilmiş ve sözkonusu uygulamanın yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır. Bu anlamda, zorunlu temel öğrenim süresinin sekiz yıla çıkarılması, çocukları çalışma yaşamından uzak tutacak temel önlemlerin başında gelmektedir. Bunun için de, ulusal eğitim örgütünün, bu yoldaki çalışmalarını tamamlaması zorunludur.

2. Mesleki ve Teknik Öğrenimin Yaygınlaştırılması

Daha önce yapılmış resmi araştırma ve incelemeler, beş yıllık ilköğrenimi tamamlamış olan çocukların önemli bir bölümünün herhangi bir mesleki öğrenimden geçirilmeden çalışma yaşamına atıldığını ve özellikle kırsal kesimdeki ilkokul mezunlarının büyük çoğunluğunun, birkaç yıl sonra sadece okuma-yazma bilen kişiler omaktan öteye gidemediklerini göstermektedir. ilköğrenimin ötesine geçememiş çocukların ise, çalışma yaşamı içinde iyi bir yer edinemeyecekleri ve mesleki geleceklerini olumlu yönde geliştiremeyecekleri açıktır. Bu anlamda, mesleki ve teknik öğrenimin ilkokul sonrası bir aşama olarak yaygınlaştırılması ve etkinleştirilmesi, düşünülmeleri gereken çözüm yollarındandır. Böylelikle, hem temel öğrenimden beklenen toplumsal yarar gerçekleşmiş olacak ve hem de öğrenim gören çocukların iktisaden daha verimli olmalarına olanak sağlanmış bulunacaktır.

II. Eksiksiz Bir Korumaya İlişkin Öneriler

1. Asgari Çalışma Yaşı Konusunda

Türkiye Cumhuriyeti, sanayi işlerinde asgari çalışma yaşını düzenleyen 5 sayılı Sözleşme'yi onaylamamıştır. Ancak, 5 sayılı Sözleşme'nin 59 sayılı Sözleşme'yle değiştirilmiş olmasına ve de Türkiye'nin 59 sayılı Sözleşme'yi çok yakın geçmişte onaylamış bulunması karşısında, bu durum ülkemiz için bir eksiklik sayılmaz. Aynı durum, deniz işlerindeki 7 sayılı Sözleşme bakımından da sözkonusudur. Nitekim, Türkiye Cumhuriyeti, 7 sayılı Sözleşme'yi onaylamamış olmasına karşın, bu sözleşmeyi değiştirmiş bulunan 58 sayılı Sözleşme'yi onaylamıştır. Maden işlerinde de

123 sayılı sözleşme onaylanmış bulunmakla, bu tür işler için uluslararası düzeye ulaşılmış olmaktadır. Bunlara karşılık, tarım işleri için geçerli olan 10 sayılı Sözleşme, henüz onaylanmış değildir.

Asgari çalışma yaşı bakımından ILO normlarının günümüzde ulaşılmış bulunduğu düzey, 138 sayılı Sözleşme'yle belirlenmiş olan düzeydir. İş Kanunu ile deniz işlerindeki iç hukuk kuralı haline gelmiş uluslararası sözleşme hükümleri bakımında, Türkiye'nin 138 sayılı Sözleşme'yi onaylayabilecek düzeyde olduğu görülmekteyse de, İş Kanunu'ndaki istisna hükümleri (özellikle esnaf yanında çalışanlar ile tarımda çalışanlar) böyle bir onamanın önünde engel oluşturmaktadır. Ancak, Türkiye, 138 sayılı Sözleşme'nin, yürürlük alanının sınırlanmasına ilişkin hükümlerinden yararlanabilir. Nitekim, ekonomisi ve yönetim olanakları yeterince gelişmemiş bulunan üye devletler ilgili işçi ve işveren kuruluşlarının görüşlerini alarak, sözkonusu sözleşmenin yürürlük alanını başlangıçta sınırlayabilirler. Bu durumda, sınırlama yoluna başvuran üye devlet, sözkonusu sözleşmenin uygulanacak ekonomi dalı ya da işyeri türünü bildirecektir.

2. Dinlenme Olanaklarının Yaratılması Konusunda

Çalışan çocukların iş sürelerinin kısaltılması ve yeterli dinlenme olanaklarının yaratılması konusunda, yeni hukuki düzenlemelerin getirilmesi yararlı olacaktır. Nitekim, çalışan çocukların haftalık iş süresinin kısaltılması yerinde olur. Bu anlamda, haftasonu tatillerinin çocuklar için iki güne (Cumartesi ve pazar) çıkarılması, bunların iş günleri ile okul günlerinin uyuşmasını sağlar.

III. Etkin Denetime İlişkin Öneriler

Çalışan çocuklara ilişkin hukuki düzenlemeleri yaşama geçirecek ön-koşullardan biri de, etkin bir devlet denetim örgütünün oluşturulmasıdır. Nitekim, etkin bir denetim örgütü oluşturulmadığı sürece, en mükemmel hukuki düzenlemelerin dahi uygulamada gerçekleştirilemediği, tarihsel süreç içinde kanıtlanmıştır.

Bu konuda, Devlet Denetim Örgütü'nün (Bakanlık ile bağılı teşkilatın), çalışan çocuklara ilişkin koruyucu hükümlere ayrı bir duyarlık göstermesi, özellikle de yaş küçüklüğü ile ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılma ve sağlık muayenelerinin denetimi konusunda etkin olması arzu edilen bir durumdur. Bunun dışında, Devlet Denetim Örgütü'nün dağınıklık, görev aynılığı, eşgüdüm eksikliği ve eleman azlığı gibi yapısal aksaklıkları, genelde denetim sorununun ayrılmaz parçaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Denetim elemanlarını oluşturan iş müfettişlerinin, özel olarak, çalışan çocuklara ilişkin mevzuatla ilgilendirilmeleri de, kendilerine yeterli bilgi deneyimini kazandıracaktır.